ORIENTAL INSTITUTE
P.B. NO 75
BARODA (INDIA)

ORIENTAL INSTITUTE, BARODA.

Acc. No. 20670 Subject व्याकरण.

Name संस्कृतमञ्जरी.

Author

Age Extent प.1-5. Gr 150.

Language Sanskrit. Script Devanagari.

Source: M.D. Desai, Baroda. Cost: Rs. 85/- for a lot of 85 mss.

श्रीगणेशायनमः॥श्रीसरस्वतैनमः॥श्रीमन्नारायणंशंभुंगौरिपुत्रंरविंतथासरस्वतिंप्रणम्या
हंकुर्वेसंस्कृतमंजरिं॥ बालानांसंस्कृतभाषाप्रवेशार्थंप्रश्नोत्तरक्रमोलिख्यते॥युयंकेवसंब्रा
ह्मणपौडिता॥ श्रीमतांनामधेयं॥किं॥ममविष्णुशर्मेतिनामवर्तते॥भवान्निकटवर्त्तिनः॥
एतेके॥एतेममशिष्याःसंति॥एतेषांनामधेयंकिं॥शिवशर्माविरिंचिशर्मादिकंभवंतः॥कुतः
समागताः॥वयंकाशितःसमागताः॥संप्रतिकाशिसमाचाराः॥किंदृशाःसंति॥मयोच्यते
श्रूयतां॥इदानिंसुकृतिनः॥काश्यांसुखेनमणिकर्णिकायां॥पंचनदेवसेस्नानंक्रियते॥
स्नानांतरंहरीहरार्च्चनंविधियते॥वेदवेदांगशास्त्रादिनांब्राह्मणैः॥सुखेनाध्ययनंक्रियते॥
संप्रतिविश्वेश्वरसनुग्रहात्॥सर्वेकाशिवासिनः॥कुशलिनःसुखिनोपिवर्त्तते॥अतःपरंस्व
या ल्पेनैवकालेनश्रीगादयापि भविष्यति॥विश्वेश्वरबिंदु॥माधवादिनांदेवालयंभविष्यति॥
भवतां॥सुखान्श्रुत्वावार्ताश्रुता॥सम्यग्ज्ञातं॥श्रीमद्भिः॥काशिकदात्यक्ता॥काशितः
आगमनेममबहुकालेजातः॥कियान्समयोजातः॥पंचषण्मासाजातः॥एतावत्काल

ORIENTAL INSTITUTE
P. B. No. 75
BARODA (INDIA)

१ पर्यंतौ॥ता॰वत्कालपर्यंतं॥ कुत्रस्थिता:॥ मथुरापुरियां अभिलाषो मम मनस्थितो मुक्त तद
र्थे॥ एतावत्समयपर्यंतौ॥ ममविलंबो जातो वर्त्तते॥ अग्रे पर्यंक्रमणं तु॥ युष्माकं मनसि
वांछास्ति॥ अंजनिः संप्रति मम चित्ते बृद्दरिपुरुश्र अभिलाषोस्ति॥ युष्माकं निरिदानिं मथुराव
के र्ततो वर्त्तुभः॥ मनमानसे मथुरीवार्त्ता श्रोतुं॥ कौतुकं वर्तते॥ एतावत् समयपर्यंतं नवद्रिः॥ २
किंतु कं तेन कस्य गृहे न स्थितं। तत्रेदानीं सुनिश्चं वर्तते॥ यथेयं नव स्नानादिकं समर्थं वर्तते॥
स्थानं तत्र आप्तो का॥ कीदृशं संति॥ स्त्रियाश्च किदृशं वर्तते। सर्वे जनां बिमाचारा वर्तते॥
सर्वे तत्र स्ववृत्तांतं विस्तरेण वक्तव्यं॥ श्रीमन्दिःश्च यत् पृष्टं तत् संम्यक सर्वं मयोच्यते॥ श्रुय
तां॥ अहं यस्मिन् दिवसे मथुरायां गतः॥ तस्मिन् दिवसे प्रथमतो यमुनायां स्नानं कृतं। स्ना
नानंतरं मध्यान्ह संध्योपासनं कृत्वा॥ तदनंतरं॥ कृष्णस्य देवालये गत्वा त्रैलोक्यनाथस्य च
तुर्दश भुवनपालकस्य सर्वपापहरस्य श्रीकृष्णस्य॥ यथाविभावानुसारेण षोडषोपचारैः॥
पूजा कृता॥ तद्दिने त्रिपोषवासः॥ कृतः। ततो भगवति भानो॥ अस्तं पाते सति। यमुनातीरं गत्वा २

सायंसंध्योपासनादिनित्यंकर्मकृतं॥पुनःकल्यप्रभातेआगत्य॥रात्रिंतत्रैववासःकृतोमया॥तत्र
देवालये निशायां तत्रवासिनः॥साधवः॥सदाचाराः श्रुतिस्मृतिमार्गानुसारिणः॥भागवा
ता॥दीनांकथाविनोदेक्षणेनानीताः॥ततः अरुणोदयवेलायां॥प्रातःसंध्यादिनित्यंकर्मवि
धिवत्संपादितं।तदनंतरंजगत्प्रकम्पाकंपके भगवतिमहरश्मौ समुदिते सतिवृंदावनयात्रा श्री
र्थंमयाहंस्थितः वृंदावनेमधुरभाषिणो नानाकारकाः॥पक्षिणोदृष्टाः॥बहुप्रकारकाम्मृगा
श्चदृष्टाः तत्रविकचलितपुष्पितवृक्षलतादिनवर्णनं केनकर्तुंशक्यः॥किंबहुना केनमयाय
था पुराणेषु नंदनवनंश्रुतं॥तथैववृंदावनंदृष्टं॥ततोवृंदावनयात्रांकृत्वा॥स्वपोपिमथुरांमा
गतः पुनर्ममंमनसिमथुरांद्रष्टुंतत्रत्यान्लोकान्द्रष्टुंमभिलाषोजातः॥तदहंदिदृक्षुःसन्प्रस्थाय मथुरां
गतः॥तत्रप्रतिगृहं वेदानांशास्त्रादीनां अध्ययनंकुर्वाणाअग्निहोत्रिणः॥साधवःशिष्टाः
भागवताब्राह्मणानांगृहपंक्तितोऽन्यत्रगतः॥ततः शूराःशास्त्रोयोधारिणःसुवेशयुक्ताः।
प्रजारक्षणतत्पराः।दातारःक्षत्रियादृष्टाः॥ततोन्यत्रगतःआपणेषुपुष्पवीथिकासमीपे

भा पु

ORIENTAL INSTITUTE
P. B. No. 75
BARODA (INDIA)

२ द्रूपवि। श्रेष्ठ अवहारक्षमाधुनिधनतमगः। नानाप्रकारकावस्त्रालंकारादि भूषिताः॥ क्र
मोविक्रयपारिकं कर्म कुर्वंतोवैश्यपादृष्टाः ततोग्रेगत्वाकेचनब्राह्मणाद्दिनांसुसुगाथा
कुर्वंतः। केचनशिल्पकमणकेनचनचर्मदस्तमाणस्वकुटंबजिविकापायं कुर्वंतोग्रशुद्राद
३ योदृष्टा॥ यथोयवनपचारोपिनास्ति॥ तत्रेदानिं अत्रैघटनादिदृक्षुरसविकारिगोरसादिव
स्त्रादिकं॥ सर्वस्यमर्घवर्ततिमहर्घं किमवस्तुनास्ति॥ तत्र सर्वशुभवर्ततेएवंतत्रादिदृक्षुपा
यदिनकुर्वाले मङ्गिक्षुधाजातामधृष्टसमयोपिजातोः पुनः। मया विचारितं कुत्र मयागंत
व्यं। कुस्यगृहे भोजनं कर्तव्यं। कस्यगेहे कति पयादिवसेषुवासोविधियतेइतिचिंताकुलि
मङ्गीस्मि संति। एतस्मिन्नंतरेकश्चित्तब्राह्मणोममसमिपेसमागतः॥ तेनोक्तं॥ त्वंकोसि। पू
श्चात्मयोक्तं। पांथोहं। तेनोक्तं। तवजन्मभूः कुत्र मयोक्तं। मदियाजन्मभूस्तुद्राविडांवर्तते
तेनोक्तं किमध्यपवनंवर्तते। मयोक्तं चारवोविदाश्चधिताःपुराणन्यायमिमांसाधर्मशास्त्रादि
नो। मध्यपनंक्रियते तेनोक्तं सर्वज्ञाभवंतः। मयोक्तं। नयौवास्तिकश्चिदन्यपंडितावर्तते॥ २

एवं मम परिक्षा कर्तव्या तेनोक्तं ॥ भवतोऽद्य मयाऽतिथिमानं कर्तव्यं ॥ मयोक्तं । अतिथिमाभिनः
वयं श्रुतास्म भवन्तो । कुत्र वर्तते । तेनोक्तं । वयं मथुरावासिनः ॥ ततो मयोक्तं । अत्र उर्वीगृहे
गृहे गणासी छात्राः संति । के धानिनः केदारो वर्तते । ममाद्य मया गपस्थेऽन्नं कुल भवतेन पुनः स्तेनैः
अपहृतः स्त्रावदेव पनि छाग्नीका अस्व धनिनोपि वर्तते परंतु युष्माभिः । अद्य मम गृहे भोजनं क
र्तव्यं भवंतः परमतिथयो युष्माभिः मतां चरणेन मम गृहं पवित्रमस्तु ॥ मम जन्मापि सफलं
भवतु ॥ भवतामातिथ्येन सेवया च ॥ इत्युक्तो । संब्राह्मणेन मया सह सुखेन । स्वगृहे गतः । स्वगृ
हे गत्वा । तेन स पुत्र आहूतः ॥ तत पुत्रं तत्र गृहे समागतः । तत पुत्रेणोक्तं । पितर्मे इ आज्ञां दी
यतां । मया किं विधेयं ते पुत्रेणोक्तं ॥ मम गृहेऽतिथि समागतः । एतत्पादप्रक्षालनार्थं
सम्यक् मार्जितपात्रेण जलमानय ॥ तत पुत्रेण सम्यक् प्रक्षालितजलपुर्णताम्रकअवाः ॥
समानितस्तेन । ब्राह्मणेन मम चरणौ प्रक्षालितौ पादप्रक्षालनं जलं स्वशिरसि क्षिप्तं । ततः
तेन पुत्रेण प्रत्युक्तं ॥ वत्स मं तरं गत्वा । स्वमातरं प्रतिबुहि । अद्यास्माकं गृहे गुरुदेवो आग त

पवेशा— श्रेः ग्रंथि पाप त्रावलि पुटाश्च मदग्रे स्थापिताः

३ ततः। पांडितः वेश्यां तिर्थ्युः स्नानार्थि समागतो ऽस्ति। तदर्थं बहुतररसैर्भोजनं युक्तं स्वकृतं भो
जनं कुरु तदनंतरं मया स्नात्रैव माह्निकनित्यं कर्म कृतं ततः सोऽहं भोजनेसंति अहं मभ्यंतरे
गतः। मम भोजनार्थं सुवर्णमासनं दत्तं। जलपानार्थं। सीतलोदकपूरितं जलपात्रं ममाग्र
हे स्थापितं पलाशवृक्षे ऽग्रस्थि पात्रेमनर्थं वपुदं उक्ता पात्रावलि स्थापिता। तदुपरि तस्य
भोजनं परिपोषणं कृतं प्रथमतः यद्दत्तः तौबूडु शर्करायुक्त दुग्धं। दधिमधका। हरि
तशाकं चुतिकं। हिमरचु। आर्द्रादि संस्कृतं ततः ~~पर्विकम्मसुध धि~~ स्तांडुलानां। सुसंस्कृत
गोधूमाकारणं स्युरा घृतुल्ला संयुक्त पापसादिनोनाप्रभक्ष्य भोज्यावे पायसादिना च परवेषणं
कृतं॥ सद्दक्षिणेण मम गतः। भोजनानंतरं सकर्पुर सलवंग पुंगिफलयुक्तं। तांबुलं च दर्शं
कृतं निशायांतस्यैव गृहे वै सुषिबणोन मया स्तरण युक्ते पर्यंके सुखेन स्वाप कृत॥ एवं
बिक्ती सुखेसुक्तेन मया तत्रैव चत्वारो मासा॥ निताः अतःपरं दैवयोगात्॥ श्रीमतां गृहे समागत्तः
ताः समिंचिनां कृतां मम भाग्येन भवतां गृहे आगमनं जातं। मम गृहे प्रियपुत्रं याथा विभोसार
तो

[illegible] २

ष्पा वानु राम

किं न मव्याप्तिः ते यदसत्वे यदसत्वमन्वयः सु तिष्ठ पर्वतो धूमवान्

र्णाति यस्य मस्तकं रज्ञो वा सेपिन वह्न॥ तेन तथैव कृतं। एवं मतिना सुखेन तं पुनर्गम्यते॥ श्री
श्रीदेशः तेनोक्तं॥ गम्यतां बद्रिकाश्रमयात्रार्थं गम्यते। हितं पातु नदमस्तु। साधिस्वपंथानः संतु ते विनिम्य
वाः देवनाथाय बेपार्थी बालानां विनोदाय कृता संस्कृतमंजरी समाप्ता॥ श्रीकृष्णाय नमः॥
ता॥ साध्याभाववदवृत्तित्वं व्याप्तिः वह्निमान् धूमादित्यादौ वह्न्यभाववति जलह्रदादौ धूमस्य वृत्ता
उभयाभाव ऽविद्यमानत्वात् लक्षणसमन्वयः॥ धूमवान् वह्नेरित्यादौ धूमाभाववदयोगोलके वह्नेर्वि
द्यमानत्वात् नास्ति प्रसंगः॥ पुनश्च वह्निमान् धूमादित्यादौ अव्याप्तिः कथं एवं लक्षणघटित ति
युक्तं त्वविशिष्टवह्न्यभावः॥ वह्नौ घटे एतदुभयाभावः॥ समवायसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकव
ह्न्यभावमादाय अव्याप्तिः॥ तादृशाऽव्याप्तिवारणाय वैशिष्ट्यासंसृष्टत्तिधर्मानवच्छिन्न प्रमाण
ज्ञापक साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन साध्याभावविशेषणं देयं। तथा च नाव्य समूह
क व्याप्तिः॥ नहि लक्षणं किंयत्र निष्कृष्य साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदका रूं
पूर्वक्षणं वच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावाधिकरणनिरूपितहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नवृत्तित्वाभाव न विद्य

वैक्षणं पूर्व प्राधार उक्तसंबं प्रसंग अवच्छेदकपा दपा
क्षणेव ते इति पूर्वक्षणं वृत्तिः पूर्वक्षणवृत्ते

सं० ९ वाप्यान्नि॥ ननु स्मात्रौक्ते॥ वन्हिमान्धूमादित्यादौ पर्वतीयवन्हित्वं पर्वतीयत्वविशि
ष्टवृत्तित्वं तथा च विशिष्टस्य अनतिरिक्तत्व वन्हित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं आसत्वं
तथा च साध्यतावच्छेदका वृत्तित्वेन तस्य साध्यतावच्छेदकपर्याप्त्यवच्छेदक ताद्यवतो
र्थकत्वेन पर्वतीयत्व वन्हित्व उभयपर्याप्तावच्छेदकतायाः शुद्धवन्हित्वपर्याप्तत्वा
भावेन अनुपपत्तेर्भावात् यादृशोभयादेः प्रत्येकानतिरिक्ततया पर्वतीयत्ववन्हि
त्व उभयपर्याप्तावच्छेदकतायाः अपि शुद्धवन्हित्व पर्याप्तत्वात् दोषानात् स्पष्टमिति
यदि विनायत्तेति तदा साध्यतावच्छेदकनिष्ठ अवच्छेदकत्वानिरूपकत्वे सति। किंचि
दवच्छेदकत्वानिरूपित साध्यतावच्छेदकनिष्ठं॥ अवच्छेदकत्वानिरूपक प्रतियोगिताक
त्वमिति निष्कर्षः। सत्यंतनिवेशात् पर्वतीयत्ववन्हित्व उभयावच्छिन्नप्रतियोगिता
कानावमादाय विशेष्यदलनिविशात् पर्वतीयत्व विशिष्टवन्हित्वावच्छिन्नप्रतियो
गिताकाभावमादाय यथायथं नातिप्रसंगः॥ वन्हिभाववतिधूमापयवे धूमस्य। ६

Margin notes: पविय एव; सिध्या भावात्; ते; क; बु; संमाव ते; व

भावत्वा निरोधाय

शा.बु.ष्यं. सत्वात् हेतुतावच्छेदकसंबंधनिविष्टाः ॥ धूमाभाववत् जलहृदवृत्तित्वाभावस

५ वन्ही सत्वात् धूमवान् वन्हेः इत्यादौ अतिव्याप्तिः ॥ तादृशाऽतिव्याप्तिवारणाय स्व

मान्याभावपदं इत्थं च अयोगोलकवृत्तित्वाभावस्यापि सामान्यांतरगततया हेतौ

असत्वान्नातिव्याप्तिः ॥ नं च तथापि अयोगोलकवृत्तित्वं घटे एतदुभयाभावस्य

हेतौ सत्वात् अतिप्रसंगतादवस्थ्यं ॥ तादृशवृत्तित्वेनावच्छिन्नाभावस्य सत्वात् ॥

तथात्वं ॥

राग बिहाग ॥ त्रिवट ताल ॥ ना दिन बनाके रिम जानन्दउजि अबमेलाउ

जो मन हो करबन रहुं तु अंग गानमुर मानु गिमि १ रवाल ॥

५

राम

ORIENTAL ... BARODA (INDIA)

क्वोवन्हिमान् पर्वतोवन्हिमानं कस्माद्धेतो धुमवत्वात्